

Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux

Artikeln riktar sig till studiehandledare som vill utveckla sitt arbete med studiehandledning på modersmål inom sfi, grundläggande och gymnasial vuxenutbildning samt yrkesutbildning. Den kan också vara till hjälp för rektorer och lärare som vill fördjupa sin kunskap om studiehandledning på modersmål. I artikeln beskrivs en professionell studiehandledning som tar utgångspunkt i läroplan och kursplaner samt i samarbete med lärare och övrig skolpersonal för att möta vuxna elevers behov i lärsituationen. Artikeln ger konkreta exempel på samtalsformer som kan vara till hjälp för studiehandledare i arbetet med att kartlägga elevers erfarenheter och behov, stödja lärandet och utvärdera utbildningen.

Vad kan studiehandledning på modersmål inom vuxenutbildningen innebära?

Hur mycket och på vilka sätt studiehandledning på modersmål används som stöd för flerspråkiga elever inom vuxenutbildningen skiftar. Det finns exempel på utbildningsverksamheter som driver ett medvetet och kvalitativt arbete med studiehandledning på flera språk med tillsvidareanställda studiehandledare. I en sådan verksamhet är chanserna goda att studiehandledaren får ett aktivt samarbete med lärare i arbetslaget och stöd i att driva och utveckla studiehandledningen.¹

Eftersom studiehandledning på modersmål inte är en rättighet för särskilt många elever inom vuxenutbildningen är bilden dock ofta en annan. I de allra flesta verksamheter har eleverna inte alls tillgång till en studiehandledare. I en del fall erbjuds det för vissa elevgrupper, exempelvis för elever vid kurs A och B inom studieväg 1 vid kommunal utbildning i svenska för invandrare (sfi). Rektorer eller utbildningsledare ser många gånger studiehandledning på modersmål som en viktig resurs, men samtidigt en kostnad som verksamheten inte alltid har utrymme för.² I andra fall kan kunskap om studiehandledningens betydelse saknas i organisationerna.

Inom en del yrkesutbildningar riktade till flerspråkiga vuxna ingår studiehandledning på modersmål för de elever som behöver det.³ För studiehandledare som arbetar inom ramen för en sådan yrkesutbildning är uppdraget dels att stödja flerspråkiga elevers språkutveckling inför arbetsplatsförlagt lärande och framtida anställning, dels att stärka möjligheterna för eleverna att lyckas i studierna i yrkesämnena, som bedrivs på gymnasial nivå.

1 Se filmat exempel Göteborgsregionen 2019.

2 Göteborgsregionen 2015, s 18.

3 SFS 2016:937, 8 §; Se även GR Vux 2020.

En möjlighet som skulle kunna utvecklas inom vuxenutbildningen är att studiehandledning på modersmål erbjuds via digitala verktyg som distans- eller fjärrundervisning.

Studiehandledare eller språkstödjare?

Inom en del sfi-verksamheter erbjuds modersmålsstöd genom så kallade *språkstödjare* eller *modersmålsstödjare*. De fungerar som resurser för elever och lärare och det finns mycket i det här stödmaterialet som har relevans för någon i den rollen. Rollen som språkstödjare eller modersmålsstödjare ser dock olika ut i olika verksamheter och kommuner. Ibland används begreppet språkstödjare synonymt med studiehandledare och rollen utformas tillsammans med läraren i klassrummet som just handledande, framförallt inom sfi-studierna. Andra gånger är stödet frivilligt och eleverna har möjlighet att träffa språkstödjaren i en studiehall eller i grupprum vissa tider i veckan. Ibland finns en kontakt med läraren kring den pågående undervisningen och aktuellt material. I andra fall är det eleven själv som förväntas forma innehållet i stödet genom att ta med texter eller uppgifter. Det händer att språkstöd bedrivs isolerat från utbildningen i övrigt. Språkstödjare har inte alltid regelbunden kontakt med lärarna och det förekommer att de träffar eleverna i en form som liknar undervisning men saknar reglering i form av kursplanernas syften och mål. Det är inte ett sådant upplägg som beskrivs i den här texten.

Här används begreppen *studiehandledning på modersmål* och *studiehandledare* eftersom de föreskrivs i förordningar i flera skolformer. Det som avses då är ett arbete som utförs i linje med vuxenutbildningens styrdokument som ett anpassat stöd för att eleverna ska nå kursmål och läroplansmål – och en roll som bygger på tätt samarbete med arbetslag av lärare och annan pedagogisk personal. En professionalisering och avgränsning gentemot andra roller är en förutsättning för att stärka kunskapen om studiehandledningens betydelse.

Elevers behov och studiehandledarens roll

Studiehandledning på modersmål kan uppfattas av både lärare och elever som helt oombärligt inom vissa delar av vuxenutbildningen – och vara både osynligt och otydligt i andra. Vid kartläggningar av elevers behov och upplevelser av sfi har elever oavsett utbildningsbakgrund uttryckt stort behov av studiehandledning på modersmål. På studieväg 3 har elever efterfrågat studiehandledning på modersmål vid introduktionen för att förstå utbildningens kursupplägg och hur undervisningen är organiserad. Elever på studieväg 1 har efterfrågat studiehandledning på modersmål bland annat för att kunna uttrycka erfarenheter och behov, stärka förståelsen av instruktioner, uppgifter och lärostoff samt för att få handfast stöd i studieteknik för att korta lärsträckan.⁴ Inom grundskola och gymnasieskola används studiehandledning i hög grad inom ämnesundervisningen och det finns goda skäl att tro att motsvarande stöd även skulle underlätta språk- och kunskapsutveckling inom vuxenutbildningens kurser på grundläggande och gymnasial nivå, där det idag nästan uteslutande förekommer i yrkesämnena.

⁴ Göteborgsregionen 2015, s 23f.

Studiehandledare för vuxna kan alltså ha många tänkbara uppgifter och roller att fylla. Inom ramen för en yrkesutbildning tillbringar studiehandledaren en del av sin arbetstid i ett metodrum, en buss, en verkstad eller ett kök. Ofta inbegriper studiehandledning stöd i digitala verktyg då modersmålet kan krävas för att eleven ska uppfatta instruktioner och innehåll. Studiehandledaren kan också ha ansvar för att stötta i särskilda situationer inom vuxenutbildningen, exempelvis vid introduktion av unga elever vid övergången från gymnasieskolans språkintruktionsprogram till vuxenutbildningen⁵ och i arbetet med att kartlägga elevers litteracitet, tidigare erfarenheter och framtida mål vid ingången till studierna. Studiehandledare möjliggör att elever utvecklar svenska och modersmål parallellt i grundläggande läs- och skrivinläring inom sfi.⁶ I utvärderingar av undervisning och utbildning kan studiehandledarens stöd behövas för att eleven ska kunna göra sin röst hörd. Uppdraget rör då de aspekter av vuxenutbildningen som är hela skolans ansvar utifrån läroplanen – likabehandlings- och demokratiarbete eller studie- och yrkesvägledningens generella uppdrag att stödja elevens väg vidare.

Studiehandledaren ska alltid orientera sig i de styrdokument som gäller för undervisningen och ha en struktur för att planera, genomföra och utveckla en studiehandledning anpassad för vuxna elever. Detta beskrivs i följande avsnitt om en professionell studiehandledning på modersmål samt genom en modell som kan vara till hjälp för att kartlägga elevers behov och kompetenser inför studiehandledningen samt i uppföljning och utvärdering av studiehandledning. Konkreta metoder för dialog och samarbete med vuxna elever presenteras i avsnittet om en samtalsbaserad undervisning.

Studiehandledaren har ofta beskrivits som en bro mellan eleven och läraren och mellan elevens vardag och utbildningssystemet. När studiehandledning på modersmål fungerar bra innebär den för eleven en trygg dialog, förståelse, möjligheter att ställa frågor och att uttrycka behov. Många gånger är studiehandledaren helt enkelt den bäst lämpade personen för kommunikation med eleverna.

En professionell studiehandledning på modersmål – för vuxna

Synen på lärande och på kunskap förändras hela tiden. Tidigare fanns enkelt uttryckt en syn på elever som tomma glas som läraren häller sin kunskap i. Idag finns en fördjupad och nyanserad bild av vad som påverkar lärandet. Elevernas möjlighet att lära sig nya kunskaper och förmågor beror på många saker. Det hänger på om undervisningen ger möjlighet och tillräcklig tid för lärande. Det beror på om eleverna samarbetar i gruppen och vågar ställa frågor. Det hänger också ihop med i vilken grad eleverna presenteras för tydliga lärandemål och får stöd i att utveckla strategier för att nå målen. Lärarens positiva eller negativa förväntningar på grupper av elever påverkar förutsättningarna. En annan avgörande faktor är om läraren hjälper eleverna att vara aktiva i samtal och aktiviteter i undervisningen eller om eleverna mest sitter tysta och lyssnar på

5 Stockholms stad 2020.

6 Skolverket 2016.

lärarens genomgång. Allt det här och mycket mer påverkar elevernas möjligheter att lära. När lärare, studiehandledare och annan pedagogisk personal är medvetna om att lärandet hänger ihop med samspelet med omgivningen har de ett *sociokulturellt perspektiv* på lärande.⁷

Vuxenperspektiv på studiehandledning – vad kan det innebära?

Inom vuxenutbildningen är det viktigt att eleverna inte ses som tomma glas. Att studiehandledaren har ett förhållningssätt till eleverna som erfarna och kompetenta vuxna är en grundläggande utgångspunkt för arbetet. I de dokument som styr utbildningen skrivs att elevens erfarenheter, intressen och framtida mål ska påverka utbildningens utformning och undervisningens innehåll och former. Formuleringen återkommer i olika delar av styrdokumentet. Det finns historiska kopplingar från komvux till den fria folkbildning som levt i form av studiecirkel och föreläsningssamling på bland annat bibliotek och studieförbund i Sverige i mer än 150 år och som har haft stor betydelse för framväxten av demokrati.⁸

Det finns länder där kursplanen är lika med en lärobok eller består av bestämda faktakunskaper för varje årskurs. För elever med erfarenhet av ett sådant skolsystem kan mötet med vuxenutbildningen i Sverige vara förvirrande. En elev kan vara van vid att lyckas i studierna genom att skriva samma sak som läraren skrev på tavlan eller att lära sig en text från läroboken utantill. Här ställs eleven istället ofta inför uppgifter där de ska uttrycka egna åsikter, reflektera och dra egna slutsatser. Inom studiehandledning på modersmål finns därför ett behov av tydliggörande exempel och av att förväntningar och former visas upp och förklaras.

Ett sociokulturellt perspektiv på elever och lärande genomsyrar inte alltid vuxenutbildningen i realiteten. Det finns rektorer och ledningsgrupper som av olika skäl inte driver ett aktivt utvecklingsarbete utifrån målet att påverka förutsättningarna för elevernas möjligheter att lära. Det finns också lärare som bär med sig ett färdigplanerat kursinnehåll till första mötet med eleverna och som inte anpassar undervisningen efter sina elevers behov och intressen i tillräcklig grad. Sådant har Skolinspektionen rapporterat om från sina granskningar.⁹ Lärare inom vuxenutbildningen uttrycker också att stressen är hög på tidsbegränsade kurser och att förutsättningarna inte finns för en tillräcklig dialog med eleverna i undervisningen. Men styrdokumentet för vuxenutbildningen bygger tydligt på det här perspektivet.

Här nedanför beskrivs läroplanen och hur den påverkar studiehandledarens uppdrag och förhållningssätt till eleverna. Därefter följer en orientering kring ämnesplaner och kursplaner.

7 Skolverket 2016b, s 35ff.

8 Harstad & Hostetter 2017, s 26ff.

9 Skolinspektionen 2018, s 15ff; Skolinspektionen 2019, s 5 ff.

Läroplanen – vad betyder den för studiehandledarens arbete?

Läroplanen för vuxenutbildningen¹⁰ definierar uppdrag som ledning och personal inom vuxenutbildningen har ansvar för tillsammans. Den beskriver också förhållningssätt till eleven och till lärande och undervisning. Där står exempelvis att eleven ska ha inflytande på sin utbildning och har rätt till information om mål, innehåll och arbetsformer. Där står att undervisningen inte får fokusera helt på faktakunskaper, utan att kunskap också innebär färdigheter och förståelse. Enligt läroplanen ska vuxenutbildningen uppmuntra elevernas nyfikenhet och livslånga lärande och ta vara på de kunskaper och erfarenheter som eleverna bär med sig in genom portarna till verksamheten.

Att stärka elevens möjlighet att fatta medvetna beslut om sin framtid

Ett av de övergripande målen i läroplanen som studiehandledning på modersmål kan bidra till är att stödja eleverna i att fatta medvetna beslut inför framtiden. Av läroplanen framgår att studie- och yrkesvägledningen (syv) inte är något som kan överlåtas helt åt en studie- och yrkesvägledare.¹¹ Syv-uppdraget har två delar och studiehandledaren kan ha en stödjande roll inom båda delarna.¹²

Den ena delen av studie- och yrkesvägledningen rör *individuell* studie- och yrkesvägledning. Exempel på det är när en elev på vuxenutbildningen träffar studie- och yrkesvägledare för ett enskilt samtal eller samtal i en liten grupp. Då kan studiehandledaren ibland behövas för att eleven ska uppfatta syftet med samtalet och förstå nya begrepp inom utbildning och arbetsmarknad – eller för att vägledaren ska få en fördjupad bild av det samhälle och det utbildningssystem eleven har erfarenhet från. En utmaning som ringats in inom den individuella delen av syv-uppdraget är att ha ett interkulturellt perspektiv i samtalen – att på ett professionellt sätt låta utlandsfödda elevers bakgrund och erfarenheter prägla former och innehåll i samtalet för att möjliggöra en bra dialog och stöd i vägledningsprocessen. Studiehandledaren kan finnas som en resurs för studie- och yrkesvägledaren innan, under eller efter samtalet om det finns tid och möjlighet för det i studiehandledarens tjänst.

Den andra delen av syv-uppdraget brukar beskrivas som *generell* studie- och yrkesvägledning och den har rektor, lärare, vägledare och annan pedagogisk personal gemensamt ansvar för genom undervisningen. Den handlar om att hela utbildningen genomgående ska stärka den vuxna elevens möjligheter att få information om relevanta vägar mot vidare studier eller arbetsmarknad samt fatta och genomföra beslut om sin egen framtid. För många elever är det en process som tar lång tid. Studiehandledning på modersmål kan bidra till den processen exempelvis genom att visa och påminna om hur elevens studier och resultat har betydelse för möjligheterna senare i livet. Studiehandledaren kan föra samtal med eleverna kring betydelsen av studierna och motivera dem i studiehandledningen genom att koppla uppgifter i språk och andra ämnen till elevens mål i vardagen och långsiktiga mål.

¹⁰ Skolverket 2017.

¹¹ Se Skolverket 2017 under rubrik 2.2.

¹² Skolverket 2020, s 27f.

Att verka för demokrati, icke-diskriminering och jämställdhet – i samspelet med eleverna

Andra övergripande uppdrag i läroplanen rör demokrati, icke-diskriminering och jämställdhet.¹³ Uppdraget att främja förståelse för andra människor behöver påverka innehåll och former inom hela utbildningen. En studiehandledare kan till exempel få i uppdrag att handleda eleverna i undervisningen om mänskliga rättigheter eller jämställdhet, kopplat till olika ämnen eller kanske till en temadag i samband med ett riksdagsval eller internationella kvinnodagen. Studiehandledaren kan också tillsammans med lärarna planera för verksamhetens likabehandlingsarbete och hur det ska förankras hos eleverna.

Vid sidan om studiehandledning i ämnes- och temaundervisning är demokrati, likabehandling och jämställdhet också något som eleverna ska kunna uppleva i samspelet med studiehandledaren, liksom med lärarna och varandra. Studiehandledaren kan stödja demokratiuppdraget genom att medverka på studeranderåd för att förklara mötesformer på elevers modersmål och stärka elevernas möjlighet att påverka utbildningen.

Studiehandledningen behöver också organiseras så att den ger möjlighet för eleverna att utvärdera och säga sin mening om det gemensamma arbetet.

Vuxenutbildningen har ett kompensatoriskt uppdrag. Det betyder att studiehandledaren behöver stötta eleverna utifrån deras behov och förutsättningar. Det kan exempelvis innebära att studiehandledning inte bara erbjuds de elever som söker hjälp, utan att lärare och studiehandledare också aktivt söker upp de elever som har stora behov av studiehandledning men av olika skäl inte själva efterfrågar det. Det kompensatoriska uppdraget kan också betyda att studiehandledaren är medveten om att kön, ålder och övriga diskrimineringsgrunder kan påverka elevers förutsättningar. Studiehandledning behöver erbjudas rättvist utifrån ett likabehandlingsperspektiv och vara tillgängligt för elever med funktionsvariationer.

I läroplanen står att ”alla som verkar inom vuxenutbildningen ska hävda de grundläggande värden som anges i skollagen och i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dem”. Det betyder att studiehandledare i likhet med all annan personal inom vuxenutbildningen behöver gå in aktivt och agera om en elev blir utesluten eller illa behandlad till följd av någon av diskrimineringsgrunderna, exempelvis könstillhörighet, sexuell läggning, etnicitet eller religiös tillhörighet.

Eftersom studiehandledaren har en stödjande roll i relation till eleverna och talar elevens modersmål kan det vara till studiehandledaren en elev först vänder sig vid fall av kränkning, trakasserier eller diskriminering. Studiehandledaren kan behöva stöd från kollegor, elevhälsoteam och ledning för att få hjälp med information till eleven, men också för att avgränsa sin egen roll. Om eleven beskriver fall av kränkning, trakasserier eller diskriminering inom den egna verksamheten ska rektor informeras. Varje utbildningsanordnare är skyldig att utreda vad som ägt rum och agera för att få stopp på sådana beteenden.¹⁴

¹³ Se vidare Skolverket 2017 under rubrik 1.

¹⁴ SFS 2008:567, 3 kap.; SFS 2010:800 6 kap.; Läs mer på diskrimineringsombudsmannens hemsida.

Ämnes- och kursplaner i relation till studiehandledning på modersmål

Om läroplanen beskriver de generella uppdragen för vuxenutbildningen så finns andra dokument som beskriver och styr undervisningen på de olika kurserna. Det är läraren som ansvarar för undervisningen, men studiehandledaren behöver ha kännedom om dessa för att veta vad eleverna ska utveckla i studiehandledningen inom respektive ämne eller kurs. Om studiehandledningen exempelvis enbart bygger på ett läromedel eller läsanvisningar från läraren blir studiehandledningens roll begränsad och likaså elevernas möjlighet till stöd i lärandet. Ämnes- och kursplanerna finns samlade på Skolverkets hemsida.¹⁵

Styrningen av undervisningen ser olika ut inom olika delar av vuxenutbildningen och det är viktigt att studiehandledaren kan orientera sig i de ämnes- och kursplaner som är aktuella för eleverna. Det räcker alltså inte att veta att eleven exempelvis läser ämnet svenska som andraspråk. För att hitta rätt styrdokument krävs också information om huruvida eleven läser på grundläggande eller gymnasial nivå och vilken kurs eleven går på. Här är en grov översikt över styrdokument för olika ämnen och kurser och en kort orientering om vad som är viktigt inför studiehandledningen:

- Inom *gymnasial vuxenutbildning* finns både ämnesplaner som beskriver ämnets syfte och centrala innehåll och kursplaner som beskriver innehållet på varje delkurs inom ämnet.¹⁶ Ett ämne kan alltså omfatta flera olika delkurser och de är numrerade. Ämnet matematik på gymnasial nivå består till exempel av Matematik delkurs 1, 2 och så vidare. En studiehandledare inom gymnasial vuxenutbildning behöver alltså först titta på den övergripande beskrivningen av ämnet. Den ligger först i ämnesplanen och beskriver syftet och de långsiktiga mål som undervisningen i ämnet ska leda till. Därefter gäller det att veta vilken kurs eleven studerar inom ämnet och läsa den kursplan som är aktuell. I samtal med läraren behöver studiehandledaren sedan få veta vilken del av kursen som läraren fokuserar på för tillfället och vilka lärandemål eleverna förväntas nå under momentet.
- För *nationella kurser på grundläggande nivå* finns kursplaner som både beskriver det centrala innehållet och kursinnehållet.¹⁷ En studiehandledare inom grundläggande kurser behöver ha koll på aktuell kursplan och be läraren beskriva aktuellt undervisningsmoment och vilka lärandemål eleverna förväntas nå med hjälp av studiehandledningen.
- Inom grundläggande och gymnasial vuxenutbildning finns även *orienteringskurser*¹⁸ som ska svara upp till vissa bestämda syften, till exempel att introducera flerspråkiga elever på vuxenutbildningen och stödja i studieteknik och

15 Styrdokument för vuxenutbildningen finns samlade här: <https://www.skolverket.se/undervisning/vuxenutbildningen>

16 Ämnesplaner och kursplaner för komvux gymnasial nivå finns samlade här: <https://www.skolverket.se/undervisning/vuxenutbildningen/komvux-gymnasial/laroplan-for-vux-och-amnesplaner-for-komvux-gymnasial>

17 Kursplaner för komvux grundläggande nivå finns samlade här: <https://www.skolverket.se/undervisning/vuxenutbildningen/komvux-grundlaggande/laroplan-for-vux-och-kursplaner-for-komvux-grundlaggande/sa-anvander-du-styrdokumentet-inom-komvux-grundlaggande>

18 Läs mer om orienteringskurser här: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-inom-vuxenutbildningen/anordna-utb/anordna-orienteringskurser-inom-vuxenutbildningen>

språk. Det kan ske i kombination med en yrkesutbildning eller med grundläggande ämnen. Orienteringskurser och individuella kurser leder inte till betyg och saknar nationell kursplan. De ska utformas utifrån elevens behov. Därför ger de en god möjlighet att erbjuda studiehandledning på modersmål och det finns exempel på att studiehandledare har ansvarat för moment inom dessa kurser.¹⁹ Räcker inte nationella kurser eller orienteringskurser för att möta en elevs behov kan eleven erbjudas *individuell kurs*.²⁰ Det är rektor som beslutar om innehåll på orienteringskurser och individuella kurser, men berörd personal som exempelvis studiehandledare, lärare, studie- och yrkesvägledare och kurator behöver kartlägga elevens behov och anpassa innehåll och former efter det.

- Inom *sfi* finns kursplaner utan centralt innehåll men med syfte och mål.²¹ Beskrivningen av ett centralt innehåll saknas eftersom innehållet ska formuleras utifrån elevernas behov och förutsättningar och kunna kombineras med andra ämnen på grundläggande eller gymnasial nivå. Elever kan till exempel läsa *sfi* färgat med samhällskunskap och matematik eller integrerat i ett yrkespaket med yrkeskurser på gymnasienivå. Hur *sfi* är uppbyggt och hur studiehandledningen kan genomföras där beskrivs längre ner i det här avsnittet.

Trots olikheterna finns gemensamma drag i styrningen av undervisningen på alla dessa nivåer och utbildningar inom komvux: den vuxna elevens vardag, erfarenheter, kunskaper, intressen och arbetslivsmål ska vara viktiga byggstenar i undervisningen – liksom i studiehandledningen. Som nämnts ovan kan eleverna ha erfarenhet av skolsystem som skiljer sig mycket från det svenska i fråga om undervisningens innehåll. Detsamma kan gälla i fråga om elevens och lärarens roll i undervisningen. En elev kan vara van vid att sitta och lyssna på lärarens genomgång i undervisningssituationen och att reproducera lärarens svar eller lärobokstexter vid bedömningstillfället. Då kan det väcka frustration när eleven förväntas arbeta i grupp eller när läraren ställer frågor utan enkla svar och uppmuntrar eleverna att själva reflektera över kursinnehållet och sitt lärande – i linje med svenska ämnes- och kursplaner. Att läsa ämnes- och kursplanerna tillsammans med eleverna är kanske inte det bästa sättet att förklara undervisningens upplägg för eleverna, men det är ibland viktigt att ge exempel på skillnader och förklara det som är nytt och annorlunda i den kurs eleven går jämfört med det eleven mött under skolgången i ursprungslandet. Inom ramen för studiehandledning på modersmål kan eleverna exempelvis få förståelse för att undervisningen i *sfi*, svenska som andraspråk, engelska och andra språk på komvux inte i första hand är grammatikkurser utan handlar om att klara olika kommunikativa situationer i vardagen, samhället och studie- och yrkeslivet. I alla ämnen ska eleverna utveckla *förmågor* och *färdigheter* vid sidan om *kunskaper*.

19 Intervju Elevteamet Komvux Stockholms stad 2020.

20 Läs mer om individuella kurser här: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-inom-vuxenutbildningen/anordna-utb/anordna-individuella-kurser-i-vuxenutbildningen>

21 Läs mer om styrdokumentet inom *sfi* här: <https://www.skolverket.se/undervisning/vuxenutbildningen/komvux-svenska-for-invandrare-sfi/laroplan-for-vux-och-kursplan-for-svenska-for-invandrare-sfi/sa-anvander-du-styrdokumentet-inom-svenska-for-invandrare-sfi>

Det är läraren som ansvarar för att undervisningen svarar upp till ämnesplan och kursplan. Det är också läraren som har ansvar för att planera vilka lärandemål eleverna ska nå inom varje undervisningsmoment, att följa elevernas lärande och att bedöma och sätta betyg. Om ett gott samarbete finns kan emellertid studiehandledaren berätta för läraren vad eleverna behöver lära sig och träna på för att klara kursmålen. Eftersom studiehandledare ofta vet mycket om de elever de arbetar med och har god inlevelse i behovet av stöd kan de ge lärarna hjälp att hitta exempel, kopplingar till eleven och anpassat material inom ett undervisningsmoment på kursen.

Hur samarbetet mellan studiehandledare och lärare kan utformas beskrivs i artikeln *Att samarbeta kring studiehandledning på modersmål*.²²

Sfi-utbildningens uppbyggnad och karaktär

Sfi tycks vara den arena där studiehandledning förekommer oftast inom vuxenutbildningen och därför följer här en noggrannare beskrivning av upplägget för den utbildningen och den roll studiehandledningen kan fylla där.

Sfi har en kursplan som beskriver utbildningens syfte, karaktär och mål och dessutom kunskapskrav för bedömningen av eleven för de olika kurserna A, B, C och D.²³ Alla elever börjar inte på kurs A och går till kurs D. På vilken kurs en elev börjar beror på vilken studieväg eleven är placerad i. Det finns tre studievägar. Studieväg 1 vänder sig i första hand till personer med mycket kort studiebakgrund och inleds med A-kursen. Studieväg 2 riktar sig till elever vars skolbakgrund är mindre omfattande än motsvarande svensk gymnasieskola och där inleds studievägen med B-kursen. Studieväg 3 vänder sig till dem som är vana vid att studera och inleds med C-kursen. Det här med olika studievägar väcker ofta frågor hos elever och kan behöva förklaras på modersmål vid introduktionen till sfi av en studiehandledare. Elever på studieväg 3 som är helt nya med svenska språket kan undra över varför de ska börja på kurs C och inte A. Tanken är att lärarna genom indelningen i studievägar ska kunna anpassa undervisningen utifrån ett tempo och med den stöttning och utmaning som möter olika elevgruppers behov.

Tanken som uttrycks i kursplanen är att sfi inte ska ha ett på förhand bestämt ämnesinnehåll. Innehållet ska istället planeras tillsammans med eleverna. Som nämnts ovan finns inget centralt innehåll så som det gör för de allra flesta kurserna inom vuxenutbildningen. Istället ska kursernas innehåll anpassas efter elevernas förutsättningar, intressen, mål och behov av att kommunicera i olika situationer i vardags-, samhälls-, studie- och arbetsliv. För att kunna ge relevant studiehandledning kan det innebära behov av ett tätt samarbete med läraren, antingen genom att studiehandledaren deltar i undervisningen eller genom samplanering. Eleverna ska kunna utveckla strategier och förmågor för att läsa, förstå och uttrycka sig i text och samtal med varandra och andra kring sådant som är aktuellt och motiverande för dem. Vad det är behöver läraren ta reda på genom samtal och kartläggningar med eleverna och där kan studiehandledaren ha en framträdande roll, särskilt när eleverna är nybörjare i språket och har svårt att uttrycka behov och intressen på svenska.

²² Skolverket 2021.

²³ Skolverket 2017b.

Det finns lärande exempel på när lärare på sfi planerar undervisningen utifrån samtal som studiehandledaren haft med eleverna och där lärare och studiehandledare sedan har ett tätt samarbete i genomförandet av undervisningen på sfi.²⁴ Några exempel på innehåll som elever själva har efterfrågat att undervisningen ska handla om rör förmågan att ta kontakt inom vård och barnomsorg, att kommunicera med personal på barnens förskola och skola, att söka information på Arbetsförmedlingens hemsida, att klara en anställningsintervju, att förstå barns och kvinnors rättigheter och att jämföra bostadsmarknaden i olika länder.²⁵ När sfi kombineras med yrkesämnen på gymnasial nivå eller ämnen på grundläggande nivå behöver eleverna stöd att klara kommunikativa situationer inom branschen eller ämnet, som bemötande, konfliktlösning och argumentation, och att förstå och skriva texter som förekommer inom ämnet eller branschen, som instruktioner, recept eller rapporter. En modell för en studiehandledning som bygger på kartläggning av elevernas intressen och behov beskrivs i nästa avsnitt om modeller och arbetssätt.

Det kan vara en utmaning för lärare att följa kursplanens skrivning om att planera undervisningen tillsammans med eleven och anpassa den till elevens intressen, erfarenheter, allsidiga kunskaper och långsiktiga mål. Skolinspektionens granskning av sfi har visat på tydliga utmaningar med individanpassningen av undervisningen.²⁶ Det kan därmed finnas en risk att studiehandledare får inblick i undervisning som inte fullt ut bygger på kursplanen. Studiehandledaren kan i en sådan situation exempelvis förväntas arbeta med material och övningar som saknar tillräcklig anpassning till eleverna. Ett kreativt sätt att hantera det är att själv stärka kopplingen till kursplanen och elevernas motivation genom att tänka ut exempel som eleverna känner igen och arbeta med samtalsfrågor och lärande aktiviteter som rör elevernas liv och är meningsfulla. Får eleverna exempelvis grammatikundervisning utan koppling till kommunikativa situationer kan studiehandledaren utgå från elevernas skrivande och muntliga förmåga i sin återkoppling och forma exempel och rollspel som eleverna möter och behöver klara av i sin vardag.²⁷

På sfi, särskilt inom studieväg 1, finns elever som inte har haft så stora möjligheter att utveckla sin läs- och skrivförmåga eller digitala kompetens innan mötet med svensk vuxenutbildning. Många studiehandledare på sfi arbetar särskilt med de elever som behöver grundläggande läs- och skrivträning och basal träning till exempel i att använda mobiltelefonen eller andra digitala verktyg för kommunikation i samhället och hjälp i studierna. Eftersom samma elever ibland också är nybörjare i svenska språket ser både lärare och rektorer ofta studiehandledningen som en helt avgörande resurs i den delen av sfi-utbildningen. Den här grundläggande läs- och skrivträningen ska följa eleverna igenom de olika kurserna. Detta beskrivs närmare i artikeln *Att samarbeta kring studiehandledning på modersmål inom komvux*.²⁸

24 Se filmat exempel Göteborgsregionen 2019.

25 Se exempel elevintervjuer Göteborgsregionen 2019b, elevstyrt läromedel ABF Vuxenutbildning 2015.

26 Skolinspektionen 2018.

27 Se filmat exempel Göteborgsregionen 2019c.

28 Skolverket 2021.

Modell och arbetssätt för studiehandledning utifrån vuxna elevers behov

Ordet studiehandledning väcker tanken på att leda någon vid handen. Det är en fin bild av studiehandledarens roll. När vuxna elever med kort tidigare skolbakgrund har beskrivit sitt behov av studiehandledning har de just frågat efter en person som kan sitta bredvid, förklara och praktiskt visa tekniker för studier eller digitala verktyg.²⁹ För den som är ny i rollen som studiehandledare kan det förstas vara svårt att veta hur mycket hjälp eleverna ska få och hur studiehandledning på modersmål ska läggas upp. Därför kan det behövas modeller och lärande exempel som vägleder i arbetet.

På Skolverkets hemsida finns filmer och skrivet stödmaterial som rör studiehandledning inom grund- och gymnasieskola samt motsvarande skolformer.³⁰ Materialet omfattar stöd för att organisera och utveckla studiehandledningen samt för samarbetet kring studiehandledning. I materialet beskrivs även några olika upplägg för studiehandledning på modersmål för barn och unga inom språk- och kunskapsutveckling. Flera av dem går fint att använda även inom vuxenutbildningen, exempelvis det upplägg som beskriver studiehandledning inför, under och efter ett undervisningsmoment.³¹

Men eftersom studiehandledning på modersmål för vuxna kan röra fler och andra aspekter räcker de här uppläggen inte alltid till. Att fånga upp de erfarenheter och kunskaper en vuxen elev bär med sig in i studierna och att koppla innehåll och former till yrkesmål och andra mål en vuxen har som samhällsmedborgare är exempelvis en helt central aspekt inom vuxenutbildningen. Vuxenutbildningen bedrivs också i många olika former och på olika tider och det påverkar förstas organiseringen av studiehandledningen och framförallt samarbetet med lärarna. I en kommun kan flera olika aktörer bedriva vuxenutbildning. Lärare och studiehandledare på en och samma yrkesutbildning kan tillhöra olika verksamheter och sitta i olika lokaler. Utbildningen ska dessutom anpassas till elever som arbetar hel- eller deltid eller som deltar i olika aktiviteter exempelvis inom Arbetsförmedlingens etableringsprogram. Vuxna elever kan ha undervisning enbart på kvällar, på förmiddagar eller på helger. Ibland bedrivs studierna på distans och på många kurser förväntas eleverna sköta en stor del av studierna på egen hand.

Det är alltså svårt att ge generella exempel på hur studiehandledning kan bedrivas inom vuxenutbildningen. Den modell som beskrivs i det här avsnittet är därför öppen och behöver anpassas till olika uppdrag och situationer. Exempel på hur modellen kan användas i ett par olika sammanhang inom vuxenutbildningen följer efter beskrivningen.

29 Elevintervjuer Göteborgsregionen 2013–2015.

30 Skolverket 2019.

31 Skolverket 2019b, s 4.

Figur 1. Modell för behovsanpassad och utvärderande studiehandledning

Bilden bygger på en modell som Helen Timperley tagit fram för att beskriva professionell utveckling i skolan.³² Den har använts framgångsrikt för att utveckla undervisningen på vuxenutbildningen.³³ Här är den anpassad för att beskriva hur studiehandledning på modersmål för vuxna kan planeras, genomföras och utvecklas. Modellen bygger på nyfikenhet. Studiehandledaren behöver vara nyfiken på vilka behov eleven har och på hur studiehandledningen påverkar elevens lärande. Modellen beskriver alltså ett arbetssätt som du kan följa oavsett vad studiehandledningen handlar om.

Modellen visar också vilka förutsättningar som behövs för att studiehandledningen ska vara effektiv. Sådana förutsättningar är tid för samtal med elev och lärare samt möjlighet att i förväg veta vad undervisningen handlar om och vilka former av texter eller digitala verktyg eleven kommer att möta under momentet. De förutsättningarna saknas ibland och då får studiehandledaren sämre förutsättningar att stötta eleven. Modellen är ändå viktig eftersom den tydliggör att det är elevens behov som ska vara utgångspunkten för studiehandledningen och att den ska anpassas efter elevens behov och uppsatta mål. Modellen visar också att själva genomförandet av studiehandledning bara är en del av en process.

I steg 1 inleds planeringen av studiehandledningen med en kartläggning av elevbehov. Studiehandledaren läser aktuella styrdokument och tar del av lärarens planering och lärandemål för undervisningsmomentet. Tillsammans

³² Timperley 2013.

³³ Svenska ESF-rådet 2019, s 9.

med läraren behöver studiehandledaren också urskilja elevernas förkunskaper och behov. Det görs genom kartläggande samtal och genom observationer av elevernas förmågor – ofta sådant som lärare och studiehandledare samlat under tidigare undervisningsmoment och bedömningsuppgifter. Exempel på metoder för kartläggande samtal följer i kommande avsnitt.

I steg 2 vänder studiehandledaren blicken mot sig själv. Vad behöver jag lära mig eller ta fram för typ av material för att möta elevernas behov av studiehandledning i momentet? Studiehandledaren tar, i samarbete med läraren, fram exempel i film, foto eller text på sådant eleverna ska lära sig och producera, tränar eventuellt själv på de digitala verktyg som eleverna ska lära sig använda och repeterar de begrepp och kunskaper som eleverna ska utveckla.

I steg 3 genomförs studiehandledningen i samband med den lärarstyrd undervisningen. Studiehandledningen kan vara förberedande och ge bildstöd och förklaringar inför undervisning. Den kan bedrivas på plats tillsammans med lärare och elever i undervisningen. Moment där eleverna är aktiva kan filmas³⁴ eller dokumenteras på annat sätt för att sedan kunna följas upp. Likaså kan läraren filmas vid instruktioner och demonstrationer av olika moment eller andra genomgångar. I det uppföljande arbetet får eleverna möjlighet att återge sitt lärande och be om förtydliganden. Studiehandledningen kan genomföras helt eller delvis på distans med de begränsningar detta kan innebära. Studiehandledaren har ett nyfiket och prövande arbetssätt och försöker iaktta i vilken grad eleverna förstår och lär sig.

I steg 4 utvärderas studiehandledningen tillsammans med lärare och elever genom samtal och de underlag för lärande som samlats in under undervisningsmomentet. Studiehandledaren drar slutsatser kring ytterligare behov av studiehandledning hos eleverna och möjliga sätt att utveckla studiehandledningen inför nästa moment. Exempel på metoder för utvärderande samtal följer i kommande avsnitt.

Exempel på hur modellen kan användas på sfi:

Steg 1: En studiehandledare ska stötta sfi-undervisningen för en grupp elever med gemensamt modersmål på B-kursen. Studiehandledaren har ett planeringsmöte med läraren eller tar kontakt via mejl och frågar vad eleverna ska lära sig under kommande moment. Läraren svarar att eleverna ska kunna berätta muntligt om ett bostadsområde. Studiehandledaren läser kursplanen för sfi och kunskapskraven för B-kursen där det står att eleven ska kunna berätta i enkel form om välbekanta platser och kunna visa några strategier för att bli förstådd. Studiehandledaren frågar också läraren hur eleverna ska visa sina förmågor och bedömas. De bestämmer tillsammans att eleverna ska göra en film med mobiltelefon och visa ett bostadsområde. Eleverna ska sedan berätta om filmen i en liten grupp eller för läraren.

Studiehandledaren frågar två av sina elever om de är vana vid att filma med mobiltelefon och förstår att de behöver träna på det. Studiehandledaren ber också eleverna berätta lite om platsen där de bor. Studiehandledaren märker att eleverna kan några viktiga ord, men har svårt att bygga meningar när de talar.

³⁴ Se till att be om tillstånd av de som filmas och säkerställ att de är införstådda i vilken kontext filmat material kan komma att användas.

Steg 2: Studiehandledaren är inte själv så van vid att filma med mobilen, men tränar lite och tar fram ett enkelt exempel för eleverna genom att filma området där skolan ligger.

Steg 3: Studiehandledaren visar sin film för eleverna och de hjälper varandra att kommentera filmen på modersmål. Nu får de idéer och förstår vad uppgiften går ut på. Först arbetar de i helgrupp, sedan instruerar studiehandledaren eleverna på modersmål i att göra en egen film i par och de får träna på att berätta om den på samma sätt. Nu har eleverna provat på att filma och de har förstått uppgiften. De har också förstått vilka ord och meningar de behöver lära sig att säga på svenska under undervisningsmomentet med läraren.

Steg 4: Studiehandledaren följer upp genom att prata med läraren efter undervisningsmomentet och vid behov upprätta handlingsplaner för enskilda elever som inte nått förväntade mål. Studiehandledaren ber också eleverna visa filmerna som de gjort och berätta hur uppgiften gick. Studiehandledaren utvärderar studiehandledningen tillsammans med eleverna.

Exempel på hur modellen kan användas på yrkesutbildning:

Steg 1: Studiehandledaren ska stödja elever på en barnskötarutbildning. Studiehandledaren har ett planeringsmöte med yrkesläraren eller tar kontakt via mejl och frågar vad eleverna ska lära sig under kommande moment. Undervisningen gäller kursen i kommunikation och handlar om konflikthantering. Läraren är stressad och ger bara anvisning om ett kapitel i en lärobok. Studiehandledaren tittar igenom ämnesplanen och ser att eleverna ska kunna interagera och kommunicera vid konflikter. Studiehandledaren frågar läraren hur eleverna ska visa sina förmågor och bedömas. Läraren säger att eleverna ska klara att beskriva strategier muntligt och skriftligt för att hantera konflikter mellan barnen på förskolan.

Studiehandledaren kartlägger sina elevers erfarenheter av att lösa konflikter mellan barnen från arbetsplatsförlagt lärande eller tidigare arbete. Studiehandledaren förstår att eleverna har några strategier, men att de inte kan beskriva dem på svenska och inte vet vad de ska säga till barnen i konfliktsituationer.

Steg 2: Studiehandledaren läser kapitlet i läroboken och ser att det är en text om konflikthantering som inte ger så många exempel från förskolan och inte ger eleverna tillräckligt stöd. Studiehandledaren frågar yrkesläraren efter exempel på strategier för konflikthantering på förskolan och får en digital presentation med text och foton som kan illustrera olika situationer på förskolan. Studiehandledaren läser om strategierna och tänker på hur de kan förklaras för eleverna.

Steg 3: Inför lektionen låter studiehandledaren eleverna titta på ett foto som visar en konflikt på förskolan. Tillsammans gör eleverna en tankekarta över strategier och användbara fraser på modersmålet. Studiehandledaren går därefter igenom rubriker och nyckelord i läroboken och lärarens presentation och eleverna får fundera över fler exempel utifrån egna erfarenheter. Under lektionen stärker studiehandledaren dialogen mellan elever och lärare och förklarar begrepp och uttryck som kan vara svåra att förstå. Studiehandledaren

filmar³⁵ delar av en genomgång som läraren håller i. Efter undervisningen repeterar studiehandledaren och eleverna delar av genomgången via online-möte och eleverna får träna på att skriva en liknande text som bedömningsuppgiften fast på modersmål, så att eleverna förstår formen och förväntningarna på bedömningsuppgiften.

Steg 4: Studiehandledaren följer upp studiehandledningen genom att prata med läraren efter undervisningsmomentet och genom att läsa elevernas texter från bedömningstillfället. Vid behov upprättar de tillsammans en handlingsplan för den elev som inte nått lärandemålen. Studiehandledaren frågar också eleverna om de känner sig trygga med hur de ska agera vid konflikter mellan barnen när eleverna går ut på arbetsplatsförlagt lärande. Utifrån detta funderar studiehandledaren på hur studiehandledningen kan utvecklas inför nästa moment.

Metoder för en samtalsbaserad studiehandledning

Det finns en situation som brukar ses som gynnsam för elevens lärande och som det är bra om en studiehandledare kan identifiera. Det är när eleven får en utmaning som är bara ett litet steg ovanför det som eleven redan kan. Då behövs inget mer än en knuff i rätt riktning för att eleven ska förstå, ta till sig ny kunskap eller klara en ny språklig förmåga. Det räcker att studiehandledaren ställer en vägledande fråga, visar ett exempel eller stöttar elevens egen tankegång. Den här situationen brukar kallas för zonen för närmaste utveckling.³⁶

Det bästa redskap en studiehandledare har för att hitta en elevs närmaste utvecklingszon och ge den där lilla knuffen som leder till lärande är samtalet. Därför behöver studiehandledning på modersmål innebära ett utforskande och öppet samtal mellan elev och studiehandledare. Att föreläsa och hålla genomgångar kan kännas som ett effektivt sätt att föra över information, men en elev som sitter och lyssnar är inte så aktiv i sitt lärande. För elever som ska tillägna sig och redovisa kunskaper på ett annat språk än sitt modersmål blir en viktig del av lärandet också att få tänka och reflektera kring ett kunskapsfält och formulera sig på svenska med stöd av modersmålet. Eleven behöver alltså kunna vara med och påverka studiehandledningen och sätta ord på sitt lärande – uttrycka sig fritt, tänka högt, visa sin kunskap och förklara vad som är svårt inför nya utmaningar. Pedagogiska samtal kan föras enskilt med elever, men många gånger gynnas samtalet av att föras i mindre grupper. I grupp kan eleverna fungera som resurser för varandra.

För att lyckas med samtal i olika syften och olika steg i studiehandledningens process kan det vara bra att använda beprövade metoder. De hjälper till med att fördela ordet mellan eleverna och att fånga upp även de tysta och blyga elevernas tankar, frågor och lärande. Här följer några exempel på sådana metoder och exempel på i vilka syften de kan användas.

35 Se till att be om tillstånd av de som filmas och säkerställ att de är införstådda i vilken kontext filmat material kan komma att användas.

36 Skolverket 2017c, s 1f.

Metoder för samtal i syfte att kartlägga elevers förkunskaper, behov och lärande

EPA – enskilt, par, alla

En enkel form för att ge alla elever tid att samla sina tankar och våga delge dem är att göra en så kallad EPA.³⁷ Övningen passar bra vid många tillfällen, till exempel när studiehandledaren vill veta vad eleverna förstått av en lektion, text eller film. Den är också användbar när studiehandledaren vill ta reda på elevernas förförståelse eller erfarenheter kring något lärandemoment. Den kan göras skriftligt och muntligt eller enbart muntligt. Tidsåtgången beror förstås på uppdraget, men övningen brukar ta 15–20 minuter. Så här går övningen till:

- **E = Enskilt.** Var och en får tid att tänka enskilt kring en fråga och eventuellt skriva några reflektioner/tankar.
- **P = Par.** Eleverna delar sina tankar för varandra i par.
- **A = Alla.** Paren redovisar för hela gruppen vad de har pratat om och studiehandledaren kan bygga vidare på det eleverna säger.

Frågorna kan gälla vad som helst, men de bör förstås vara öppna och inte ha något givet svar. Om eleven exempelvis ska träna på lärstrategier kan frågan vara: Hur lär du dig på ett effektivt sätt? EPA passar bra även i distansupplägg, förutsatt att det går bra att gruppera mötesdeltagarna i par.

Tankekartan

Ett vanligt sätt att snabbt fånga elevers förkunskaper, frågor och behov av lärande är att be dem associera till ett nyckelord i ett kommande undervisningsmoment, skriva ordet i mitten på en whiteboard – eller en delad presentation på ett online-möte – och sedan låta eleverna fylla på med idéer, tankar och frågor. Det kan gälla ord som *demokrati* eller *lagar* i ämnet samhällskunskap. Det kan vara begrepp som *patientbemötande* eller *kundservice* på en yrkesutbildning. Istället för ett nyckelord går det bra att använda en tydlig bild eller ett filmklipp och bygga tankekartan till detta. Om övningen är kartläggande är det bra om den görs på elevernas modersmål. Om övningen däremot används för att få en bild av vad eleverna har lärt sig *efter* ett undervisningsmoment kan den göras på svenska, med stöd av modersmål. Tankekartan kan sedan tas tillvara inför planeringen av både undervisning och studiehandledning.

Mötas på mitten

Om eleverna klarar att skriva tankar och reflektioner är övningen Mötas på mitten en effektiv form för att samla elevers förkunskaper, åsikter eller behov av lärande inför ett moment.³⁸ Övningen passar också bra vid utvärderingar, för att snabbt samla olika kompetenser och hitta gemensamma intressen. Hela övningen brukar ta 20–30 minuter.

- Eleverna sitter i grupper kring bord. Ett blädderblocksblad läggs på varje bord. I mitten av bladet finns en stor cirkel.

³⁷ EPA förekommer bland annat som rekommenderad samtalsform i moduler inom Lärportalen, larportalen.skolverket.se.

³⁸ Övningen är vanligt förekommande inom folkbildning och kooperativt lärande.

- Studiehandledaren ställer en öppen fråga. Det kan vara en fråga som rör elevernas erfarenheter och som väcker tankar, inte en fråga med ett givet svar.
- Deltagarna skriver själva i 10 minuter sina erfarenheter/kunskaper/åsikter om den aktuella frågan i varsitt hörn.
- Därefter skickas ordet runt och alla redovisar för gruppen vad de skrivit.
- Gemensamma erfarenheter/åsikter skrivs i mittcirkeln.

Efteråt får eleverna redovisa vad de skrev i mittcirkeln och studiehandledaren får en bild av viktiga gemensamma intressen, funderingar eller behov.

Metoder för reflekterande och utvärderande samtal

Fokusgruppsintervju

Intervjuer i fokusgrupper och andra utvärderande samtal kan komplettera eller ersätta enkäter och ger en fördjupad bild av elevernas upplevelse av ett moment eller hela sin lärandesituation.³⁹ Vid fokusgruppsintervjuer är det bra att sitta i cirkel kring ett bord. Det kan vara tre till tio elever i varje samtal. Studiehandledaren förbereder frågor och leder samtalet som dokumenteras för utvärdering och utveckling. Fokusgruppsintervjuer bör föras på elevernas modersmål så att det inte blir de elever som klarar svenskan bäst som kommer till tals på bekostnad av andra som kan ha större behov av stöd. Inför fokusgruppsintervjun formulerar studiehandledaren några öppna frågor kring det som ska utvärderas. Om det är studiehandledningen som ska utvärderas kan studiehandledaren repetera olika steg i studiehandledningen och be eleverna beskriva vad de lärde sig under de olika momenten och vad som var mest utmanande, utvecklande och motiverande.

Dilemmaberättelser

Om samtalet i studiehandledningen rör frågor som kan vara känsliga eller personliga, som motivation eller inlärningssvårigheter, kan det vara bra att utgå från ett dilemma.⁴⁰ Då kan samtalet handla om en fiktiv person istället för eleverna själva och det går ändå bra att samla elevernas erfarenheter, idéer och strategier. Dilemman kan studiehandledaren själv sätta ihop och de kan berättas muntligt eller delas ut som text. Här är exempel på ett dilemma som kan inleda samtal kring studieteknik.

Kim läser samhällskunskap. Kim har svårt att hänga med i undervisningen och läser i lärobok

Kim känner sig dum och sätter betyg på kursen. Vad ska Kim göra?

Samtalet som följer på dilemmat kan struktureras som en EPA-övning så att alla kommer till tals.

³⁹ Harstad & Hostetter 2017, s 127ff.

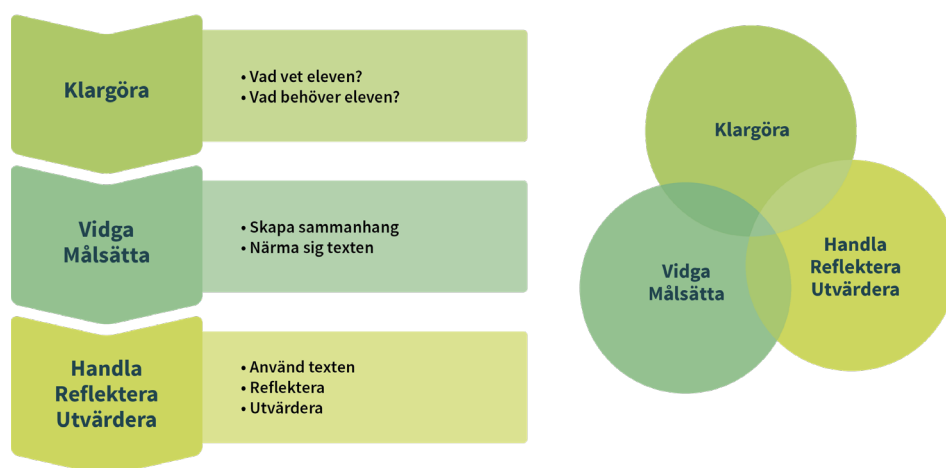
⁴⁰ Dilemmaberättelser är vanligt förekommande inom exempelvis normkritisk undervisning.

Fyra hörn-övning⁴¹

Om eleverna ännu inte är vana vid att reflektera genom att skriva kan de besvara frågor genom att ställa sig i olika hörn av rummet. Övningen passar bra vid utvärderingar eller när studiehandledaren vill ta reda på elevernas åsikter i någon fråga. Studiehandledaren planerar på förhand en eller flera frågor med fyra alternativa svar eller åsikter. De fyra hörnen i rummet representerar de fyra alternativen och eleverna tar ställning till frågan genom att ställa sig i något av hörnen. De får sedan möjlighet att motivera sitt val och diskutera andra alternativ.

Metoder för samtal kring texter

I Skolverkets stödmaterial för studiehandledning för barn och unga beskrivs en pedagogisk samtalsmodell som kan tillämpas vid studiehandledning också inom vuxenutbildningen.⁴² Modellen visas på bilden här.

Figur 2. Det pedagogiska samtalet

Modellen bygger på att elevens tankar, kunskaper, färdigheter och språk är grunden för samtalet i studiehandledningen och påminner på så vis om den modell som visades i förra avsnittet. I exemplet till vänster i bilden, där en text står i fokus för samtalet, tar studiehandledaren först reda på vad eleven vet och behöver. I nästa led i samtalet förklaras sammanhanget och studiehandledaren förbereder läsningen genom att till exempel visa bilder, rubriker eller ställa frågor till texten tillsammans med eleven. Slutligen används texten vid läsning och eleven får tillfälle att reflektera och tänka kring innehållet och utvärdera sitt lärande utifrån det lästa. Modellen ger en generell bild av hur studiehandledningens roll i förhållande till exempelvis texter. För att stödja de delar av processen som handlar om att vidga förståelsen och reflektera finns flera beprövade metoder. Här följer två exempel.

⁴¹ Dilemmaberättelser är vanligt förekommande inom normkritisk undervisning.

⁴² Skolverket 2019b, s 7.

Frågor i marginalen⁴³

Elevens förståelse av text kan stödjas om studiehandledaren förbereder frågor och kommentarer som fogas in här och där och kopplas till texten. Frågor som kan vara bra att använda är:

- Känner du igen det som beskrivs i texten?
- Kan du ge ett eget exempel?
- Hur förklarar du det här med egna ord?

Att gå från det konkreta till det abstrakta – med foton och filmer

För många elever är studiehandledningen ett bra tillfälle att förstå sammanhanget – *kontexten* – inför läsning. För att visa kontexten kan studiehandledaren visa foton eller film. Det är till exempel viktigt på yrkesutbildningar där elever ibland får abstrakta och svåra läromedelstexter som rör situationer som är lätta att känna igen på arbetsplatsen eller i praktiskt arbete. Studiehandledarens uppdrag blir då att ge eleverna de konkreta exemplen *inför* läsningen av de abstrakta texterna. Om eleverna exempelvis ska lära sig förstå skrivna instruktioner i undervisningen – som en verkstadsanvisning eller ett recept – är det bra om studiehandledningen inleds med samtal kring ett foto eller en film som visar det praktiska momentet i verkstaden eller den färdiga måltiden. Studiehandledaren kan bygga upp en bank med sådana foton och filmer tillsammans med yrkesläraren. På motsvarande sätt kan studiehandledningen inledas med samtal på modersmål om svenskt rättssystem i samhällskunskap genom att studiehandledaren visar en rättegångssal eller genom att visa ett nyhetsklipp kring ett aktuellt brott. Enkla rollspel kring något dilemma kan fylla samma funktion.

Metoder för samtal utifrån dokumenterade behov av lärande

Att filma och kommentera

Om studiehandledningen gäller färdigheter och förmågor, som exempelvis ett praktiskt yrkesmoment, kan film vara ett användbart verktyg. Studiehandledaren kan med elevens egen mobiltelefon filma när eleven utför momentet och eventuellt be eleven kommentera sitt utförande på filmen. I ett uppföljande moment kan eleven se filmen igen och utveckla sina kommentarer med hjälp av stöttning. Det här är ett bra sätt att förbereda eleverna inför de kommunikativa krav som ställs i branschen. Studiehandledaren och eleven kan använda båda språken i momentet, men målet är att eleven ska klara att kommentera momentet på svenska.

Att svara och visa

Om studiehandledningen gäller särskild studieteknik eller vissa digitala förmågor kan det vara bra att komplettera samtalet med att eleven visar tekniken eller förmågan. Det kan annars vara svårt att veta om eleven och studiehandledaren har samsyn kring vad det innebär att klara momentet. Studiehandledaren kan ta hjälp av ett observationsprotokoll där elevens namn står och där det går att kryssa i hur väl eleven klarar de moment som dokumenteras, till exempel om eleven klarar att använda en viss app, att skicka e-post, bifoga dokument och så vidare. Eleven får visa och samtidigt förklara vad som går bra, vad som är svårt och vad eleven vill kunna klara av.⁴⁴

⁴³ Gibbons 2013.

⁴⁴ Göteborgsregionen 2019b.

Reflekterande frågor

- I det som beskrivs i artikeln ställs stora krav på studiehandledaren, vad gäller uttolkning av styrdokument, svenska språket och ämneskunskaper. Exempelvis ska studiehandledaren kunna stötta elever att hitta och använda olika formuleringar på svenska eller att förstå ett visst kunskapsområde i samhällskunskap eller inom ett yrkesämne. Vilket stöd kan du som studiehandledare behöva för att klara detta?
- I artikeln beskrivs studiehandledaren som en bro mellan elev och lärare. En del i detta är att förklara och exemplifiera lärarens instruktioner och lärostoffet i undervisningen för eleverna med stöd av modersmålet. En annan del kan handla om att stärka elevernas röster i förhållande till lärare och verksamhet. I vilka situationer är det betydelsefullt för eleven? Vad kan det innebära för undervisningen och övrig verksamhet att eleverna kommer till tals på ett tydligt sätt?
- I artikeln framgår att samarbete mellan läraren och studiehandledaren är en förutsättning för studiehandledarens arbete och även ger bäst effekt för eleven. Vilka insatser kan göras för att samarbete mellan lärare och studiehandledare ska bli så bra som möjligt?
- I den modell för studiehandledning som beskrivs i artikeln, baserad på Timperleys hjul, är utgångspunkten elevers behov i lärsituationen. Ge exempel på behov ni har uppmärksammat hos eleverna på olika nivåer – inom sfi, grundläggande kurser och gymnasiala kurser. Hur kan studiehandledning på modersmål stödja elever och lärare i fråga om dessa behov?
- Kunskap om studiehandledning på modersmål behöver uppfattas i hela styrkedjan för att den ska prioriteras som en resurs inom vuxenutbildningen. Hur skulle kunskapen om studiehandledning kunna stärkas inom er verksamhet – från förvaltningschef och rektor till lärare och elever?

Referenslista

- ABF Vuxenutbildning (2015). *Världen & vi*, nr 3. Elevstyrt läromedel.
<https://www.varldenchvi.se/>
- Gibbons, Pauline (2013). *Lyft språket, lyft tänkandet*. Stockholm: Hallgren & Fallgren Studieförlag AB.
- GR Vux (2020). *Ansökningsinformation yrkesutbildning med språkstöd*.
<https://www.grvux.se/om-ansokan/yrkesvux-med-spr%C3%A5kst%C3%B6d>
- Göteborgsregionen (2015). *"Vi är jättetacksamma för att regeringen ger oss all undervisning här i Sverige. Men..."* – en kartlägningsrapport om Göteborgsregionens sfi.
- Göteborgsregionen (2019b). *Kollegialt lärande*. Artikel.
<https://www.sfvast.se/arbetslag/kollegialt-larande/artikel>
- Harstad, Fredrik & Hostetter, Jenny (2017). *Boken om sfi. Erfarenheter, undervisning och organisation*. Stockholm: Gothia fortbildning.
- SFS 2008:567 *Diskrimineringslagen*.
- SFS 2010:800 *Skollagen*.
- SFS 2016:937 *Förordning om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning*.
- Skolinspektionen (2018). *Undervisning i svenska för invandrare*. Rapport från kvalitetsgranskning.
- Skolinspektionen (2019). *Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå*. Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning.
- Skolverket (2016). *Modersmålets roll i grundläggande skriftspråsutveckling*. Artikel i stödmaterial: Grundläggande litteracitet för vuxna med svenska som andraspråk. <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca-41169863e6a65c71b/1553967150746/pdf3721.pdf>
- Skolverket (2016b). *Grundläggande litteracitet. Att undervisa vuxna med svenska som andraspråk*. Kunskapsöversikt. <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65c736/1553967158193/pdf3723.pdf>
- Skolverket (2017). *Läroplan för vuxenutbildningen*.
<https://www.skolverket.se/publikationsserier/styrdokument/2017/laroplan-for-vuxenutbildningen-reviderad-2017>
- Skolverket (2017b). *Kursplan för kommunal utbildning i svenska för invandrare*.
- Skolverket (2017c). *Stöttning på olika nivåer*. Lärportalen. Artikel.
https://larportalen.skolverket.se/LarportalenAPI/api-v2/document/path/larportalen/material/inriktningar/5-las-skriv/Grundskola/033_nyanlandas-sprakutveckling/del_02/Material/Flik/Del_02_MomentA/Artiklar/M33_7-9-gy_02A_stottning_ny.docx

- Skolverket (2019). *Samarbete för framgångsrik studiehandledning*. Artikel.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/samarbete-for-framgangsrik-studiehandledning#h-Attstudiehandledaiochmellankulturer>
- Skolverket (2019b). *Studiehandledning på modersmålet i praktiken*. Artikel.
https://www.skolverket.se/download/18.266e4aa5171bb85d-cd8287f/1589891079099/Artikel%204_Studiehandledning-pa-modersmal-i-praktiken.pdf
- Skolverket (2020). *Att lära för framtiden Skolans stöd genom vägledning och lärande*. Kunskapsöversikt. <https://www.skolverket.se/getFile?file=6839>
- Skolverket (2021). *Att samarbeta kring studiehandledning på modersmål inom komvux*. Artikel inom ramen för aktuellt stödmaterial.
- Stockholms stad (2020). *Beskrivning Elevteamet Komvux*.
<https://vuxenutbildning.stockholm/komvux/stod-infor-och-underdina-studier/elevteamet/>
- Svenska ESF-rådet (2019). *In Väst Integration Västsverige*. Slutrapport.
<https://www.esf.se/Documents/Min%20region/V%C3%A4stsverige/Avslut/201600240%20Slutrapport%20InV%C3%A4st.pdf>
- Timperley, Helen (2013). *Det professionella lärandets inneboende kraft*. Lund: Studentlitteratur.

Filmer:

- Göteborgsregionen (2019). Film om studiehandledning.
<https://www.sfvast.se/arbetslag/studiehandledning/film>
- Göteborgsregionen (2019c). Film om återkoppling för lärande.
<https://www.sfvast.se/arbetslag/bedomning/film>

Intervjuer:

- Elevteamet Komvux Stockholms stad (2020). Intervju med Haleh Torabi, studiehandledare.
- Göteborgsregionen (2013-2015). Fokusgruppsintervjuer med sfi-elever i projektet GRINT.

Utgiven av Skolverket 2021.